

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2017, tom 48, s. 19–28
<https://doi.org/10.7163/SOW.48.2>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Krajobraz wiejski jako projekt zbiorowy

Rural landscape as a collective project

Anna GÓRKA

Politechnika Gdańska
Wydział Architektury
ul. G. Narutowicza 11/12, 80-233 Gdańsk
anngorka@pg.edu.pl

Zarys treści: W artykule podjęto rozważania nad znaczeniem sfery zbiorowych wyobrażeń dla zachowania ładu przestrzennego obszarów wiejskich. Celowość badania wynika z efektów przestrzennych transformacji ustrojowej w Polsce po 1989 roku. Rozwojowi pozarolniczego zagospodarowania i użytkowania obszarów wiejskich towarzyszy zjawisko dezintegracji przestrzennej, zanik lokalnych cech krajobrazu oraz wzrost zagrożeń ekologicznych i społecznych. Wynika stąd konieczność poszukiwania zintegrowanych metod i innowacyjnych narzędzi podtrzymujących i przywracających równowagę, spójność i różnorodność. Wnioskowanie oparto na przeglądzie badań. Zwrócono uwagę, że warunkiem kształtowania ładu przestrzennego na określonym terytorium jest wspólna dla społeczności lokalnej wizja rozwoju konstruowana w procesie mediacji. Poszukiwano jej podstaw w ujęciach wiejskości, które wypracowała socjologia wsi oraz geografia humanistyczna. Następnie ukazano rolę partycypacji w negocjowaniu decyzji przestrzennych oraz rolę oddziaływania krajobrazu w kształtowaniu wyobrażenia terytorium. Zgromadzone argumenty doprowadziły do wniosku, że wizja rozwoju może powstawać w procesie partycypacyjnego zarządzania krajobrazem.

Słowa kluczowe: wiejskość, krajobraz wiejski, partycypacja, zarządzanie przestrzenią.

Wprowadzenie

Architektów, architektów krajobrazu, urbanistów i planistów przestrzennych uznaje się zgodnie za kreatorów przestrzeni. Jednak ich sprawcza i twórcza rola jest przeceniona. Przestrzeń stanowi dzieło zbiorowe. Projekt lub plan często naśladuje stosowane wcześniej rozwiązania. Zwykle pozostawia wykonawcom i inwestorom swobodę interpretacji, wynikającą z koniecznego ograniczenia szczegółowości zapisów. Nierzadko inwestycja powstaje nawet wbrew planom i projektom. Wobec tego należałoby uznać, że autorami krajobrazu są także politycy, władze samorządowe, mieszkańcy oraz tymczasowi użytkownicy. Każdy z nich kształtuje otoczenie, kierując się własnym, złożonym rachunkiem strat i korzyści. Na ostateczny rezultat składa się wiele decyzji inwestycyjnych oraz zwyczajowych sposobów korzystania z przestrzeni, które powstają pod wpływem instytucjonalnych i jednostkowych strategii, wiedzy, doświadczeń czy potrzeb. Ich nadmierna rozbieżność stanowi istotny czynnik degradacji zasobów i wartości przestrzeni – środowiskowych, gospodarczych, kulturowych i estetycznych. Uzgodnione (zbiorowe i indywidualne) plany i oczekiwania składają się na wspólną wizję rozwoju. Jest ona jednym z warunków przy-

wrócenia lub zachowania ładu. Proces jej konstruowania ma charakter lokalny i odbywa się w dialogu społecznym. Znaczenie terminu „wizja” wiąże ją z przyszłością i wyobrażeniem. Budowanie wizji rozwoju wymaga zatem wykroczenia poza sporną teraźniejszość i zobrazowania strategii działania. Tego rodzaju program powinien znaleźć oparcie w rzetelnej wiedzy naukowej, która wskazuje sposoby poprawy jakości środowiska i życia ludzi. Rozpowszechnienie i społeczna akceptacja nowej taktyki potrzebują właściwych narzędzi i kanałów komunikacji. W planowaniu przestrzennym są nimi czytelne sposoby wizualizacji krajobrazu oraz partycypacja.

Sprawcze znaczenie zbiorowej i indywidualnej wyobraźni w kształtowaniu rzeczywistości było i jest przedmiotem zainteresowania wielu badaczy. H. Lefebvre (1974) przedstawił społeczne mechanizmy wytwarzania przestrzeni w postaci triady: praktyka przestrzenna – reprezentacja przestrzeni – przestrzenie reprezentowane oraz odpowiadającego jej układu: przestrzeń postrzegana – przestrzeń konceptualna – przestrzeń przeżywana. Po ukazaniu się angielskiego tłumaczenia dzieła Lefebvre’a (1991) jego myśl filozoficzną popularyzował na gruncie geografii humanistycznej D. Harvey (1996). W Polsce temat społecznego wytwarzania przestrzeni podjął B. Jałowicki (1988). W warunkach mediów cyfrowych i sieciowych oraz rozwijającej się neogeografii, w ramach której wykorzystywane są rosnące możliwości mapowania partycypacyjnego, zagadnienie to czeka renesans zainteresowania. Rosnącą rolę mediów lokacyjnych i wyobraźni kartograficznej analizuje z perspektywy kulturoznawcy A. Nacher (2016). J. Wilkin (2005) dostrzega potrzebę konstruowania wizji rozwoju wsi wspólnie ze wszystkimi interesariuszami działającymi na obszarach wiejskich. Rozumie ją jako swoiste połączenie wiedzy i wyobraźni oraz rodzaj mobilizującego i porządkującego aktywność społeczną wyobrażenia, które prowadzi do wypracowania i realizacji planów.

W świetle powyższego zjawisko erozji walorów estetycznych krajobrazu wolno uznać za jeden z efektów sprzeczności publicznych i prywatnych potrzeb i celów oraz braku wizji rozwoju. Dezintegracja tradycyjnych elementów krajobrazu wiejskiego oraz nowych wyróżników przestrzeni jest przedmiotem badań prowadzonych w dziedzinie architektury i urbanistyki (Górka 2016; Lipińska 2011; Niedźwiecka-Filipiak 2015; Raszeja 2013). Zarazem krajobraz w tym krytycznym ujęciu jest nieobecny w życiu lokalnych społeczności. Tymczasem aktywny dyskurs krajobrazu – zakotwiczony zarówno w świecie idei, jak przedstawień, wyobrażeń, emocji i doznań zmysłowych – oraz możliwości partycypacyjnego obrazowania sprzyjają budowaniu wizji rozwoju bazującej na postrzeganiu cech otoczenia. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego na obszarach wiejskich w warunkach ich transformacji w sposób szczególny zależy od uzgodnionego wyobrażenia opartego na właściwościach miejscowego krajobrazu i od wspólnego urzeczywistnienia tak rozumianej wiejskości. Tym samym konstruowanie postulowanej wizji powinno odbywać się przez zarządzanie krajobrazem przy użyciu narzędzi partycypacji.

Znaczenie pojęcia wiejskości

Pojęcie wiejskości miało tradycyjnie zastosowanie w socjologii wsi. Łączono je z takimi cechami, jak: specyfika wartości, względna homogeniczność, stabilność i autarkiczność, dominacja rolnictwa i wspólnotowość (Halamska 2009, s.125). W latach 60. XX w. wraz z postępującym uprzemysłowieniem rolnictwa i urbanizacją wsi dotychczasowe,

socjologiczne oraz geograficzne kryteria wiejskości oparte na dychotomii miasto–wieś zaczęły ustępować koncepcji miejsko-wiejskiego kontinuum. Kolejnym uogólnieniem relacji miasto–wieś było przeciwstawienie centrum–peryferia (Stanny i in. 2016). W reakcji na nierównowagę, która stanowi podstawę tego układu, pojawiła się europejska idea partnerstwa miejsko-wiejskiego. Odpowiedzią na proces odrywania się współczesnego miasta od tradycyjnego, życielskiego zaplecza jest polityka ukierunkowana terytorialnie¹. Zarazem nowoczesne rolnictwo coraz częściej uczestniczy w globalnym i krajowym, nie tylko w lokalnym rynku. W wielu rolniczych rejonach obserwujemy zjawiska dezagryzacji lub dezaktywacji gospodarstw rodzinnych. Towarzyszy im depopulacja lub wzrost liczby mieszkańców przeprowadzających się z miasta. W efekcie spadku udziału rolnictwa w gospodarce rośnie zróżnicowanie funkcjonalne, społeczne i przestrzenne obszarów wiejskich, a wraz z nim nierównowaga i niejasność co do tego, czym jest wiejskość (Halamska 2009, 2011). Jej przejawem jest między innymi trwająca wśród socjologów wsi polemika z tezami J. van der Ploega (2008), który przywraca tradycyjnym, chłopski wartościom znaczenie w warunkach postproduktywizmu.

Zbiorowa wyobraźnia umieściła wieś w afirmowanej przeszłości lub w utopii. Już dla starożytnych Rzymian wyobrażenie wiejskiej idylli było powodem ucieczki od miejskiego zgiełku. W renesansie europejska literatura i malarstwo utożsamiały wieś z arkadią – ziemskim rajem – sielską krainą, gdzie ludzie żyją beztrudnie w szczęściu i harmonii z naturą. Ten obraz jest odtwarzany do dziś. Przykład jego trwałości stanowi ukształtowany w XVIII-wiecznej Anglii mit *Rural England*, który przedstawia wieś jako malowniczy krajobraz: konglomerat pól, uroczych zagajników, szemrzących strumyków i słomianych chat. Dla mieszkańców współczesnych miast wieś nadal stanowi symbol bezpiecznego schronienia – tyle że przed korporacyjnymi wyzwaniem i pośpiechem. Będąc na wsi, realizują pragnienia spokoju, kontemplacji widoków, bezpośredniego kontaktu z przyrodą oraz zdrowej, fizycznej aktywności czy korzystania z niskoprzetworzonych produktów.

Przeświadczenie, że różne grupy społeczne tworzą własne wizje wiejskości, nie jest nowe. Na tej podstawie T. Marsden i in. (1993, s.17–18) wyróżnili typy idealne wsi angielskiej. Są to: [a] wieś zachowująca, w której dominują postawy skoncentrowane na ochronie wartości przyrodniczych, estetycznych i architektonicznych; [b] wieś kontestowana, w której eksploatacyjny stosunek rolników i przedsiębiorców do zasobów jest kontestowany przez osiedlającą się ludność miejską; [c] wieś paternalistyczna, w której wielcy właściciele ziemscy są przekonani o swojej kierowniczej roli; [d] wieś klientelistyczna, która swój rozwój wiąże z pomocą publiczną. Z podobnej perspektywy wiejskość badał także J. Fro-uws (1998, s. 54–68). Kategorią różnicującą w zaproponowanej przez niego typologii są wartości przypisywane wsi przez rolników, przedsiębiorców i przybyszów z miasta. Wyróżnia on trzy główne rodzaje dyskursów: tradycyjny agro-wiejski, użytkowy i hedonistyczny. Państwo i sektor rolniczy kierują się ochroną tradycji i środowiska. Dyskurs użytkowy prowadzą konsumenci, producenci i lokalne samorządy, zainteresowani zyskiem oraz produkcyjną wartością natury i krajobrazu. Dyskurs hedonistyczny łączy poglądy ekologicznych aktywistów, mieszkańców miast i turystów. Rolę wyobrażeń zbiorowych w definiowaniu wiejskości zauważają również inni autorzy, jak M. Jollivet (1996, s. 24–25) i M. Mormont (1996, s. 163). K. Halfacree (2006) komentuje cztery postproduktywistyczne scenariusze

¹ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego na podstawie *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* oraz *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* określiło typy obszarów funkcjonalnych i kryteria ich delimitacji (*Kryteria delimitacji...* 2013).

rozwoju wsi, wynikające z odmiennego podejścia do istoty wiejskości. Są to superproduktywistyczna wizja związana z rozwojem agrobiznesu, koncepcja konsumowania idylli (związana z przestrzeniami odpoczynku oraz kontrurbanizacją), program różnicowania funkcji (który prowadzi do zatarcia różnicy między miastem i wsią – *effaced rurality*) oraz idea radykalnej odnowy (*radical visions*), która wiąże wiejskość z odnową społeczną, lokalnością, alternatywnym stylem życia i względną samowystarczalnością. W polskich warunkach podejście do wiejskości jest co najmniej równie społecznie zróżnicowane, chociaż zapewne nieidentyczne. Wielość narracji przekłada się na sprzeczne cele inwestycyjne i chaos przestrzenny na obszarach wiejskich (ryc.1).

Partycypacja w procesie podejmowania decyzji przestrzennych

Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju i zachowanie spójności na obszarach wiejskich wymagają lokalnego uzgadniania wizji rozwoju przez władze samorządowe i organizacje NGO, które realizują cele strategiczne i społeczne, oraz jednostki, które w kwestiach publicznych przyjmują zazwyczaj postawę skrajnie pragmatyczną. Porozumienie może być osiągnięte przez partycypację (Pawłowska 2008a, 2008b). Partycypacja najogólniej oznacza uczestnictwo obywateli w podejmowaniu decyzji, które ich dotyczą. Jest warunkiem wstępnym trwałego i zrównoważonego rozwoju (Gramberger 2001, s. 6). Proces partycypacji może mieć różne natężenie. Autorka klasycznej już koncepcji drabiny partycypacji, S. R. Arnstein (1969), wskazała osiem jej szczebli. Dwa pierwsze określają poziomy nie-partycypacji, które polegają na stosowaniu manipulacji i terapii wobec partycypantów. Na kolejnych trzech stopniach nazwanych „tokenizmem” (od ang. *talking* – mówienie) ludzie mogą słuchać, być wysłuchani i pełnić funkcje w organach władzy, ale nadal nie mają wpływu na decyzje. Dopiero trzy najwyższe szczeble oznaczają rzeczywiste partnerstwo, współdecydowanie i współdziałanie (*partnership, delegated power, citizen control*).

Modelowo rzecz ujmując, partycypację należy uważać za działanie, w którym lokalna społeczność sama, na drodze negocjacji, rozwiązuje własne problemy oraz uzyskuje rzeczywisty wpływ na organizację sfery publicznej i obecne w niej treści. Rola moderatorów (w tym ekspertów: planistów i projektantów) jest jedynie pomocnicza: polega na udzieleniu wsparcia w formułowaniu problemów i rozwiązań. Przywrócenie ładu przestrzennego na obszarach wiejskich wymaga, aby to użytkownicy przestrzeni trwale przebudowali swoje zachowania. Jest to możliwe jedynie wtedy, gdy zaakceptują potrzebę zmian oraz dostrzegą własne korzyści wynikające z nowych możliwości. Oznacza to, że w procesie partycypacji poza artykułowaniem potrzeb istotne jest ich kreowanie (czyli tworzenie popytu) i zaspokajanie (czyli tworzenie podaży usług i towarów).

Warunkiem każdego partnerstwa i współpracy są dialog i porozumienie. Dlatego partycypację w dziedzinie zarządzania przestrzenią należy uważać za proces komunikacji społecznej, którego celem jest uzgodnienie decyzji przestrzennych (*participatory decision making*). Wygenerowanie przepływu informacji oraz udziału społecznego w negocjacjach wymaga zastosowania właściwej metodologii i technik. Cały proces rozpoczyna wyłonienie idei (*gathering ideas*). Dalej następuje wstępne rozpoznanie problemu, w czasie którego społeczność uświadomi sobie i określi własne potrzeby, możliwości i bariery rozwoju (*situation and problem analysis*). W takiej ocenie uczestniczą wszyscy zainteresowani. Dopiero na tej podstawie zdefiniują wspólne cele, działania i przedsięwzięcia (*deciding and planning with*

Ryc. 1. Różne oblicza wiejskości: A – Rolnicze Żuławy, Marynowy; B – Panorama Lipiec Reymontowskich, woj. mazowieckie; C – Wiejskie dziedzictwo. Krzyż i kapliczka przydrożna na Podlasiu; D – Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku, woj. pomorskie; E – Zamknięte osiedle w stylu regionalnym, Nowe Czaple, woj. pomorskie; F – Przestrzeń publiczna we wsi Orle, woj. pomorskie (Fot. A. Górka)

Different faces of rural life: A – Agricultural Żuławy, Marynowy, Pomerania; B – Lipce Reymontowskie panorama, Masovia; C – Rural heritage. Cross and roadside chapel in Podlasie; D – Center of Education and Promotion of Region in Szymbark, Pomerania; E – Gated community in regional style, Nowe Czaple, Pomerania; F – Public space of the Orle village, Pomerania (Photo A. Górka)

the community). Kolejną fazą partycypacji jest wprowadzanie w życie wybranych projektów i monitoring ich efektów. W trakcie każdego z etapów dialogu stosowany jest odpowiedni zestaw narzędzi (Slocum 2003), wśród których ważną rolę odgrywają rozmaite sposoby wizualizacji otoczenia: rysunki i piktogramy istniejących miejsc i obiektów (tzw. *rich pictures*), mapy, zdjęcia czy rysunkowe zapisy wizji przyszłości lub wyobrażeń. Narzędzia wizualizacji analiz, takie jak diagramy, zestawienia i tabele, także służą mediacji i osiągnięciu porozumienia. Wymienione sposoby gromadzenia, porządkowania i przekazywania informacji oraz negocjowania decyzji mają zastosowanie w czasie dyskusji przeprowadzanych techniką tzw. grup nominalnych lub zogniskowanych wywiadów grupowych (dyskusji grupowej), które odbywają się w trakcie spotkań mieszkańców. Efektem cyklu warsztatów może być plan rozwoju przestrzennego miejscowości lub lokalny plan działania, który zawiera listę najważniejszych problemów oraz wizualizacje sposobów ich rozwiązania.

Inicjowanie współdziałania społecznego jest kosztownym, długotrwałym, skomplikowanym i żmudnym procesem, który wymaga znacznego finansowego, czasowego i osobowego zaangażowania wszystkich jego uczestników: władz samorządowych, organizacji pozarządowych, liderów i samych mieszkańców. Jednak efekty społeczne rekompensują ten trud. Dialog i partnerska współpraca pozwalają stronom lepiej rozpoznać wzajemne intencje, rzeczywiste potrzeby oraz istniejące ograniczenia. Korzyścią administracji samorządowej z partycypacji jest bezkonfliktowe osiąganie wybranych celów: politycznych, gospodarczych, ekologicznych czy społecznych. Mieszkańcy dzięki zaangażowaniu w różne formy partycypacji rozpoznają własne potrzeby, zwiększają poczucie swojej sprawczości i odpowiedzialności, odkrywają idee oraz zdobywają wiedzę, która odsłania przed nimi nowe szanse i możliwości. Wspólnym osiągnięciem jest mobilizacja społeczna i kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego. Aktywny udział użytkowników pozwala dostosować projekt do lokalnych uwarunkowań, co decyduje o trwałości jego skutków i, ostatecznie, prowadzi do wzrostu zrównoważenia.

Wiejski krajobraz jako przedmiot partycypacji

Zmiany w stylu życia, rosnąca nierównowaga środowiska przyrodniczego oraz przesunięcie rynków ku gospodarce kultury i gospodarce kreatywnej sprawiają, że tautologia: istotą wsi jest jej wiejskość, nabiera sensu. Odmienność i zróżnicowanie stały się ważne w nowych warunkach, gdy wymianę wartości kulturowych uznano za źródło wzrostu gospodarczego i zysków oraz gdy poszukiwane są niekonwencjonalne, rozproszone rozwiązania problemów środowiskowych. Wiejskość jako przeciwieństwo miejskości zyskuje znaczenie dzięki związkom z postrzeganym krajobrazem.

W sytuacji transformacji społecznej i gospodarczej w Polsce po 1989 roku wiejskość, określana dotychczas ekonomicznie przez związek z rolnictwem, geograficznie jako ekstensywne użytkowanie przestrzeni i zasobów środowiska lub socjologicznie jako specyficzny system wartości, traci rolę kategorii objaśniającej. Paradoksalnie rozwój istotnych współcześnie dziedzin wiejskiej gospodarki, jak turystyka i rekreacja, usługi związane z prozdrowotnym stylem życia oraz mieszkalnictwo, w coraz większym stopniu zależy od pozytywnych, społecznych wyobrażeń i skojarzeń z wsią². Składają się na nie między in-

² Ciekawe, że w tej sytuacji wciąż powszechnie utrzymuje się negatywna konotacja „wieśniaka” (Gaze 2015) i „wiochy”.

nymi piękne widoki pól, obietnica odpoczynku nad wodą, w lesie i na łące czy oczekiwane, przyjemne doznania smakowe. Taki wizerunek wsi nieustająco wspomaga sprzedaż i buduje markę wielu produktów (dla scharakteryzowania wiejskiej lokalizacji powszechnie przywoływane są: „cisza i spokój”, „czyste powietrze”, „piękny krajobraz”, „tradycyjne potrawy”, „bliski kontakt z naturą”, czy rzadziej – „dobre kontakty z sąsiadami”). Wobec tego należałoby stwierdzić, że za cenioną obecnie odmienną wsi (poza geograficzną specyfiką wiejskiej przestrzeni, na którą składają się zasoby środowiska ukształtowane w toku rolniczego użytkowania ziemi) w znaczącym stopniu odpowiada bezpośrednio i pośrednio oddziaływanie krajobrazu. Jego efektem są zmysłowe (wizualne i korporalne) oraz mentalne (związane z wiedzą i wyobrażone) doświadczenia użytkowników, które A. Berleant (2011) nazywa estetycznym zaangażowaniem w środowisko (lub w krajobraz).

Komercjalizacja estetycznych wartości krajobrazu rzutuje na wybór form jego ochrony przez użytkownika. Możliwość satysfakcjonującego korzystania z zasobów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego wsi zależy w sposób oczywisty od ich wysokiej jakości. Zachowanie tego bogactwa idzie w parze z praktykami energooszczędności i ograniczenia emisji (cele te wskazała Komisja Europejska w Programie *Infrastruktura i Środowisko 2014–2020* z 16 grudnia 2014). Należą do nich przykładowo: lokalna produkcja i dystrybucja miejscowych materiałów budowlanych, rozwój rolnictwa ekologicznego, przeciwdziałanie rozpraszaniu zabudowy, kontynuowanie lokalnego charakteru architektury czy praktyka rodzimych nasadzeń itp. Spopularyzowanie tego rodzaju sposobów działania wymaga zbudowania w świadomości społecznej połączenia pomiędzy widokiem czy wizerunkiem otaczającego krajobrazu oraz ekologicznymi, społecznymi, ekonomicznymi i korporalnymi uwarunkowaniami jego kształtowania. Wiejskość opisywana przez krajobraz, czyli odwołująca się do wartości estetycznych – do doznań i wrażeń powstających w materialnym środowisku oraz do wyobrażeń i przekonań opartych na wiedzy (Berleant 2011) – daje na to szansę. Takie sprzężenie mogłoby powstać na przykład wtedy, gdy mieszkańcy, używając smartfonów wyposażonych w aplikacje GPS, monitorowaliby w czasie spacerów stan drzew, lokalizację reklam, jakość nawierzchni dróg i chodników lub przy pomocy specjalnych czujników mapowaliby własne emocje czy zanieczyszczenia powietrza. Dodatkowo warto podkreślić, że gromadzenie i interpretacja danych w procesie mapowania partycypacyjnego formują nową wiedzę oraz powodują wzrost poczucia wspólnoty.

Do podobnych mechanizmów i narzędzi odwołuje się koncepcja usług ekosystemowych. Jej rozwój datuje się od końca lat 90. XX w. „Termin «usługi ekosystemowe (usługi krajobrazowe)» oznacza zestaw wytworów oraz funkcji ekosystemu (krajobrazu), które są przydatne dla społeczeństwa ludzkiego” (Solon 2014, s. 26). „Wytwory i funkcje” to korzyści uzyskiwane przez społeczeństwo dzięki przyrodzie. Obejmują wszystkie dobra materialne i niematerialne, które człowiek zdobywa w środowisku naturalnym, które wiążą się z poborem materii, energii lub informacji i które mają bezpośredni wpływ na jakość jego życia. Użyteczność koncepcji usług ekosystemowych polega na tym, że dostarcza języka umożliwiającego całościowe podejście do kwestii ochrony środowiska. Wiąże wartości ekologiczną i ekonomiczną: proponując rozwiązania z zakresu tzw. zielonej infrastruktury, wykorzystuje argumenty przyrodnicze, społeczne i gospodarcze. Tym samym pomaga ocenić złożone skutki przyjętych strategii rozwoju przestrzennego. Zastosowanie partycypacji przy wdrażaniu koncepcji usług ekosystemowych (na przykład warsztaty z użyciem mapowania partycypacyjnego) ułatwia porozumienie między różnymi grupami interesu;

staje się narzędziem informowania i edukowania społeczeństwa o zależności człowieka od natury i o potrzebie zrównoważonego rozwoju. Doświadczenia ruchów miejskich (Domanowska 2015), samorządów oraz działania artystyczne w przestrzeniach publicznych dowodzą, że zieleń w roli infrastruktury ekologicznej stanowi wdzięczny i budzący szczególne zainteresowanie temat oraz skutecznie aktywizuje społeczność³.

Specyficzne cechy krajobrazu i ich odbiór mogą stać się kanwą lokalnego, żywotnego, budującego tożsamość wizerunku wsi oraz wizji jej rozwoju. Mieszkańcom łatwiej zidentyfikować miejsce jako swojskie i unikalne na podstawie własnych doświadczeń związanych np.: z ilością i składem gatunkowym otaczającej zieleni, z cechami lokalnej topografii, zabudowy i kolorystyki, z obecnością zwierząt itp. Wizja wiejskiego krajobrazu odwołująca się do właściwości najbliższego otoczenia jest czytelna dla wszystkich i może stanowić pożądaną płaszczyznę dialogu i porozumienia. Byłaby także ważnym czynnikiem równoważenia rozwoju obszarów wiejskich oraz zapobiegania konfliktom środowiskowym i społecznym.

Podsumowanie

Wiejskość definiowana przez lokalną specyfikę krajobrazu ściśle łączy się z satysfakcją i korzyściami z użytkowania przestrzeni o określonych cechach. Rozumiana w ten sposób – obok dotychczasowych wymiarów: ekonomicznego, geograficznego i społecznego – zyskuje sens estetyczny (jako ogół doświadczeń mentalnych i zmysłowych powodowanych bezpośrednim lub pośrednim oddziaływaniem krajobrazu). Wiejskość konstruowana w oparciu o estetyczne wartości krajobrazu wskazuje, podobnie jak koncepcja usług ekosystemowych, na możliwości trwałego korzystania z zasobów środowiska przyrodniczego, antropogenicznego i społecznego. Zintegrowany i aprobatywny charakter wiejskości krajobrazu sprawia, że jest ona szczególnie użyteczna w procesie partycypacyjnego zarządzania przestrzenią, w tym w kształtowaniu wizerunku i wizji rozwoju miejscowości. Tylko tego rodzaju – uzgodniona, akceptowana, swojska – koncepcja może wspomagać lokalną spójność, różnorodność (w tym bioróżnorodność) środowiska i kształtowanie ładu przestrzennego oraz ograniczyć ryzyko lokalnych konfliktów w zarządzaniu przestrzenią (Pawłowska 2008b). Wszystkie przytoczone argumenty prowadzą do puenty, którą ujawnił tytuł artykułu: krajobraz wiejski może odzyskać harmonię jedynie jako projekt zbiorowy.

Literatura

Arnstein S.R., 1969, *A Ladder of Citizen Participation*, Journal of the American Planning Association, 35,4, s. 216–224.

Berleant A., 2011, *Wrażliwość i zmysły. Estetyczna przemiana świata człowieka*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.

³ Potwierdzają to coraz liczniejsze projekty społeczne w miastach, np.: NaprawyTo (<http://naprawyto.pl/home>), Otwarta Warszawa (<http://otwartawarszawa.pl/>), RośnijWaw (<http://e.org.pl/laboratorium-animatorni-rosnij-waw/>), Licz na zieleń (<http://licznazielen.pl/>) Znakomitym potwierdzeniem są też warsztaty charette na temat przyszłości Pola Mokotowskiego w Warszawie: zorganizowane przez Urząd Miasta w kwietniu 2016 roku, trwały 6 dni, wzięło w nich udział ponad 300 osób. <http://konsultacje.um.warszawa.pl/aktualnosci/jakie-pole-mokotowskie-pierwsze-w-warszawie-warsztaty-charrette>

- Domanowska M.**, 2015, *Social initiatives as a means of participation in the transformation of city space*, Annals of Warsaw University of Life Sciences – SGGW, Horticulture and Landscape Architecture, 36, s. 57–69.
- Frouws J.**, 1998, *The Contested Redefinition of the Countryside. An Analysis of Rural Discourses in the Netherlands*, Sociologia Ruralis, 38 (1), s. 54–68.
- Gaze M.**, 2015, *Językowy obraz wieśniaka we współczesnej polszczyźnie*, Studia Obszarów Wiejskich, 40, s. 181–187.
- Górka A.**, 2016, *Krajobrazowy wymiar ruralistyki*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Gramberger M.**, 2001, (red.) *Obywatele jako partnerzy. Podręcznik OECD na temat informowania, konsultacji i udziału społeczeństwa w podejmowaniu decyzji politycznych. Rządzenie*, wyd. I – Paryż, 2001; wydanie polskie 2010, Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Halamska M.**, 2009, *Uwagi o naturze wiejskości i sposobach jej definiowania*, [w:] G. Gorzelak, M.S. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir (red.), *Człowiek-miasto-region. Związki i interakcje. Księga Jubileuszowa Bohdana Jałowieckiego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 123–136.
- Halamska M.**, 2011, *Wiejskość jako kategoria socjologiczna*, Wieś i Rolnictwo, 1 (150), Studia i Rozprawy, s. 37–55.
- Halfecree K.**, 2006, *Rural space: constructing a three-fold architecture*, [w:] P. Cloke, T. Marsden, P.H. Mooney (red.), *Handbook of Rural Studies*, s. 44–62.
- Harvey D.**, 1996, *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Wiley-Blackwell, Oxford.
- Jałowiecki B.**, 2010, *Spoleczne wytwarzanie przestrzeni*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Jollivet M.**, 1996, *Les fondements agraires de l'Europe*, [w:] M. Jollivet, N. Eizner (red.), *L'Europe et ses campagnes*, Paris, Presses de Sciences Po, s. 15–36.
- Kryteria delimitacji obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich*, 2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa (04.02.2018) <http://rpo.lubuskie.pl>
- Lefebvre H.**, 1991, *The Production of Space*, Donald Nicholson-Smith [trans.] Blackwell, Oxford UK, Cambridge USA.
- Lipińska B.**, 2011, *Ochrona dziedzictwa kulturowego. Ujęcie krajobrazowe*, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Marsden T., Murdoch J., Lowe P., Munton R., Flynn A.**, 1993, *Constructing the Countryside*, UCL Press, London.
- Mormont M.**, 1996, *Le rural comme catégorie de lecture du social*, [w:] M. Jollivet, N. Eizner (eds.), *L'Europe et ses campagnes*, Presses de Sciences Po, Paryż, s. 161–176.
- Nacher A.**, 2016, *Media lokacyjne. Ukryte życie obrazów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Niedźwiecka-Filipiak I.**, 2015, *Walory miejscowości – tworzywem Sieci Najciekawszych Wsi*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole.
- Pawłowska K.**, 2008a, *Idea i metody partycypacji społecznej w architekturze krajobrazu*, [w:] U. Myga-Piątek, K. Pawłowska (red.), *Zarządzanie krajobrazem kulturowym*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, 10, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, s. 617–624.
- Pawłowska K.**, 2008b, *Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu: partycypacja społeczna, debata publiczna, negocjacje*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Ploeg J.**, 2008, *The New Peasantries. Struggles for Autonomy and Sustainability in an Area of Empire and Globalization*, Earthscan, London.
- Raszeja E.**, 2013, *Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów Wiejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.

- Solon J.**, 2014, *Koncepcja „Ecosystem Services” i jej zastosowania w badaniach ekologiczno-krajobrazowych*, Problemy Ekologii Krajobrazu, 21, s. 26–44.
- Stanny M., Śliwowska Z., Hoffmann R.**, *Miasto–wieś: dychotomia czy continuum? Rozważania osadzone w trzech kontekstach: socjologicznym, ekonomicznym i geograficznym*, Zeszyty Naukowe WNE Politechniki Koszalińskiej, 20, s.265–279.
- Taylor Ch.**, 2001, *Nowoczesne imaginaria społeczne*, tłum. A. Puchejda, K. Szymaniak, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Wilkin J.**, *O potrzebie i zasadach tworzenia wizji rozwoju polskiej wsi*. [w:] J. Wilkin (red.), *Polska wieś 2025. Wizja Rozwoju*, Fundusz Współpracy, Warszawa, s. 9–14.

Summary

The study discusses the sphere of rural areas' collective image with the purpose of preserving spatial order of countryside. Polish rural areas are affected by the post-1990 transformation. The development of non-agricultural management and use is accompanied by the phenomena of spatial disintegration, disappearance of local landscape features along with increase of ecological and social risks. Hence, it is necessary to search for integrated methods and innovative tools to support and restore sustainability, coherence and diversity. Conclusions are based on a review of research.

It has been pointed out that a development vision common to the local community determines shaping spatial order in a given territory. It is constructed by the means of mediation process. Its foundations were searched for in the approaches of rurality in the field of rural sociology and humanistic geography. Subsequently, the role of participation in spatial decision-making and the role of landscape impact in shaping the image of the territory were shown. The gathered arguments led to the conclusion that a development vision may arise in the process of participatory landscape management.